

POSUDEK

na disertační práci Michaly Benešové

„Ve světle kabaly: židovská mystika v polské literatuře meziválečného období“

Doktorandka se v disertační práci zaměřila na složitou a českými polonisty zatím neprobádanou problematiku vzájemného pronikání polské avantgardní tvorby a židovského mysticismu v období mezi dvěma válkami. Zúročila tím svůj dlouhodobý zájem o otázku židovství a zejména postoje některých spisovatelů pocházejících ze židovských rodin k duchovnímu dědictví vlastního etnika, byť často asimilovaného s polským kulturním prostředím a jeho národními tradicemi. Pisatelka práce prokazovala tento zájem už jako studentka polonistiky na FFUK, ale teprve v rámci přípravy disertace, zúčastňování se různých konferencí a podílení se na překladech do češtiny závažných polských textů dospěla k osobitému pojetí zmíněného tématu a k nalezení odpovídajícího metodologického přístupu.

Proti rozhodnutí Michaly Benešové zabývat se pouze třemi příklady – tvorbou Aleksandra Wata, Bruna Schulze a Bolesława Leśmiana – by se dalo namítnout, že jednak trochu odporuje obecněji formulovanému názvu disertace, jednak nebere v potaz další polohy vyrovnávání se s mystickou zkušeností u celé řady básníků a prozaiků z několika generací, od Staffa přes Tuwima až k Vincenzovi, o silně přítomné křesťanské spiritualitě v polské meziválečné literatuře (Zegadłowicz, Czechowicz, Miłosz, Zagórski atd.) nemluvě. Podobně by mohlo vzbudit jisté pochybnosti pisatelčino rozhodnutí nezabývat se otázkou, jak se zvolení autoři vymezovali k uvažování ve vlastní literární skupině (Wat), jaký zaujímali postoj k avantgardním experimentům jiné umělecké orientace (např. Schulz ke Gombrowiczovi nebo Andrzejevskému), popřípadě jaký byl vztah k široce chápanému folklornímu kontextu (Leśmian na rozdíl od Czechowicze). Takto bychom se mohli ptát i na mnoho dalších věcí, třeba na jejich zohledňování inspiračních zdrojů u silného expresionismu (Hulewicz, Witkacy aj.).

Pisatelčino zúžení předmětu do značné míry vyplývá z pojetí hermeneutiky. Zcela legitimně si z Gadamera jako určující úhel pohledu vybírá koncept "fúze horizontů minulého a přítomného" nebo z Ricoeura hlavně úvahy o povaze symbolu. Jakkoli přihlíží také k dalším hermeneutickým přístupům a v této souvislosti vymezuje rozdíly mezi interpretací a exegezí, zejména navazuje na Nyczovy a Markowského myšlenky týkající se neustálého významového rozrůžňování diskurzů a posléze chápe svůj vlastní přístup jako – poněkud metaforicky řečeno - "zadávání otázek dílu" nebo "dialog s textem". Benešové je nejbližší zřejmě postmoderní dekonstrukce, a to tím spíše, že nejvíce přiléhá ke zkoumané problematice "zápisu určité duchovní, spirituální, případně mystické zkušenosti" (s. 106) a že v celé disertaci sleduje, jak se ponořování do tradice pokrývá s pronikáním k dávno zapomenuté nebo ne zcela uchopitelné podstatě slova, textu, prožívaného

"stvoření světa". K tomu bych jen připomenul, že "fúze horizontů" u Gadamera neznamena pouze dnešní chápání (různočení) minulého obrazu světa v samotném díle, ale také v tehdejší recepci, v někdejším způsobu vydávání a propagování děl. A stejně tak u Ricoeura čtení jako spoluvytváření estetického objektu probíhá ve fázích (před-rozumění, rozumění, interpretace, vyšší rozumění), dnes bychom řekli – od horizontu očekávání přes apercepci k interpretaci. Ostatně i vymezení pojmů "interpretace" nebo "intertextualita" v současnosti ve světle nejnovějších výzkumů čím dál více směřuje k sociokulturnímu rozměru hermeneutiky (viz česká diskuse o interpretaci jako žánru: Holý, Jedličková, Papoušek; viz pojetí intertextuality jako rétorické tradice u Abramowské nebo jako několikerého zprostředkování v zobecněných topoi, symbolech a archetypech u Balbuse; viz literární pole podle Bourdieho nebo sociolekty v literárním povědomí u Zimy).

Snaha Benešové zůstat v celé disertaci "u díla", případně rozkrývat významy a posléze výsledný smysl (nikoli myšlenkový závěr) u toho kterého textu, je však zcela oprávněná a má svou logiku. Otevírá se tak před ní prostor na více než 300 stranách detailně, z mnoha aspektů a krok za krokem konfrontovat tematické motivy, kompozici promluvy a obrazná pojmenování, včetně jejich zvukové stránky a temporality, s dosavadními výklady či interpretacemi polských literárních vědců. Benešová soustavně verifikuje jejich poznatky obsažené v monografiích a dílčích studiích (případně – jako u Schulze – dokonce v "schulzovském slovníku" Boleckého, Jarzębského a Rosieka), zjišťuje míru výstižnosti nebo jednostrannosti jednotlivých popisů, analýz a hodnocení Watových, Schulzových a Leśmianových děl, odhaluje diskutabilnost zejména bádání Panasových, vyvozujících závěry povětšinou z jednoho typu kabaly. Neustálá konfrontace literárních děl na jedné straně s eseji, vzpomínkami nebo úvahami o podstatě moderního umění samotné trojice spisovatelů, na straně druhé s názory dnešních badatelů, a to hned z několika vědeckých disciplín, včetně znalců judaismu a židovské mystiky (Scholem, Sadek, Idel, Newman, Sivan, Bönischová, Lazarelli) nebo širěji dějin křesťanství (Armstrongová, Otorowski) umožňuje Benešové výchozí podněty zpřesnit a prohloubit. Jakkoli by se na první pohled mohlo nezasvěcenému čtenáři zdát, že pisatelka v disertační práci jenom jinak formuluje dřívější poznatky, ve skutečnosti se díky mnohostranné konfrontaci různých hledisek a přístupů k Watovi, Schulzovi a Leśmianovi dobírá osobitého rozumění jednotlivých textů, objevuje dosud neznámé anebo přikládá analyzovaným prvkům jiný význam. V souvislosti s Watem novátorsky objasňuje jeho cestu na nejzazší hranici jazyka jako přehodnocení futurismu ve smyslu plodivé síly Božství anebo nachází přesvědčivé důkazy o básníkově ironickém obracení archetypu tradiční mystické pouti. Jindy zase (s. 142 a další) překvapivě čte Watovy golemovské motivy jako realizaci kabalistického konceptu "nedokonalého stvoření". Podobně Schulzovy prózy reinterpretuje – na rozdíl od tradičního čtení – jako dvojjedinný fenomén

respektování i desakralizování Textu světa, jako rozvinutí významových možností ústní Tóry a zejména kabalistické tradice "četby" světa jako otevřené a právě znovutvořené Knihy (s. 203-211). V Leśmianově případě, kdy básníka neustále srovnává s Watem a Schulzem, nakonec přesvědčivě ozřejmuje ontologii jeho fikčního světa jako rozechvělého, zabydleného bytostmi mezi bytím a nebytím (s. 269). Objevný je pisatelčin poznatek o tom, že opomíjí motiv stvořitelského záměru anebo že obrazně představuje duši jako oděv (s. 300).

Disertace Michaly Benešové je výsledkem příkladně svědomité heuristické přípravy materiálu i po léta formované erudice v dané oblasti polské avantgardy a zároveň mystické tradice. Za imponující lze považovat důkladné a kritické prostudování literárněvědných a religionistických prací, a to v nebyvalém rozsahu. V souvislosti s každým autorem (Watem, Schulzem, Leśmianem), referuje o minimálně dvaceti (pokaždé jiných!) odborných výkladech, nemluvě o soustavném zpřesňování názorů obsažených v přehledových publikacích na téma existencialismu v polské literatuře 20. století (Januszkiewicz) nebo futurismu polské provenience (Śniecikowska). S nejedním prohloubením dosavadních poznatků se setkáváme i v oblasti estetiky provázené s religiózní transcendencí (Lipszyc) nebo transgresí (Chwin). Ještě větší ocenění si zaslouží ale Benešové citlivá práce s uměleckými texty, zvláště její mimořádný smysl pro sémantiku "rozbíhavé" a fragmentární struktury každé básnické či prozaické promluvy. Přes veškeré "různočtení" pisatelka neztrácí ze zřetele hlavní myšlenku svého výkladu a dovede se prostřednictvím zkoumaného detailu dobrat podstaty problému. Díky stylistické obratnosti a zároveň formulační věcnosti dodává vlastním pozorováním na značné přesvědčivosti. Po mém soudu výsledný dojem z disertační práce nemění ani poněkud zanedbané – a během konzultací mnohokrát mnou zdůrazňované – prohloubení všech úvah o otázky literární tradice a tzv. kulturní paměti, zvláště když dnes máme k dispozici výzkumy Assmanovy, Pethesovy, Halasové nebo Szpocińského týkající se rozdílů mezi mémoire a historie, komunikativní paměti a figurami retrospektivy.

Pokud jsem uvedl některé námitky, pak ne proto, že bych chtěl zpochybnit vysokou úroveň této práce. Chápu je spíše jako podnět k dalšímu vědeckému růstu, k němuž má Michala Benešová ty nejlepší předpoklady.

Předloženou disertační práci jednoznačně doporučuji k obhajobě.

Pardubice, 21.3.2015

Doc. PhDr. Petr Poslední, CSc.

školitel